

TÜRKİYE’DE TARIMSAL KREDİ: SÖZLEŞMELİ TARIM VE ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ ÜZERİNDEN KREDİ UYGULAMALARI*

Ahmet ÖZÇELİK¹

Erdoğan GÜNEŞ¹

M. Metin ARTUKOĞLU²

ÖZET

Türkiye’de tarımın en önemli sorunlarının başında finansman gelmektedir. Bu alandaki gelişmeler, tarımın ve işletmelerin yapısal sorunlarının devam etmesi, ekonomik yapıda kronik hale gelen sorunlar nedeniyle yeterli ölçüde olamamıştır. Aynı zamanda bu yapı ve koşullar kredi konusunda etkin organizasyon ve yapılanmayı da önlemiştir. Günümüzde enflasyonla mücadelede sağlanan başarı, siyasal ve ekonomik istikrar, tarıma yönelik kredilendirme faaliyetlerini de etkilemiştir. Tarımın en önemli kredi kaynağını oluşturan T.C. Ziraat Bankasının yeniden yapılandırılmasına paralel olarak mali piyasalarda yaşanan olumlu hava, özel sektör bankalarını da tarıma yönelmiştir. Bu süreçte bankalar, sınırlı da olsa bireysel kredi yanında özellikle daha garantili ve güvenli buldukları “sözleşmeli üretime yönelik kredi” uygulamalarına yönelmişlerdir. Tarımla sanayinin bütünleşmesine yol açacak bu model, yaygınlaştığı ölçüde tarımın finansman sorununa katkı sağlayacaktır. Bu uygulama aynı zamanda tarımsal ürünlerin pazarlanması ve tarıma dayalı sanayinin zamanında ve nitelikli hammadde talebini karşılamada da uygun bir model olabilecektir.

1. GİRİŞ

Tarım işletmelerinin finansmanı, tarımda sermaye temini ve kullanımı ile ilgili çalışmaları kapsar. Bununla işletme finansmanının, ekonominin tarım sektörünün kaynak (fon) talebi, arzı ve kullanımı konuları ile ilgilendiği ortaya çıkmaktadır. İşletme finans kaynağı olarak (i) öz sermaye ve (ii) yabancı sermayeden yararlanmaktadır. Çok partili döneme geçilen 1950’lerden sonra Türkiye tarımında teknoloji üretimi ve kullanımındaki önemli gelişmeler ile üretimde verimlilik önemli ölçüde artmış, tarımsal üretim deseni ve yapısında farklılaşmalara ve gelişmelere neden olmuştur. Bu süreçte işletmelerde işgücü yerine makinanın ikamesi gerçekleşmiş, yoğun girdi kullanımı nedeniyle döner sermaye gereksinimlerini artırmış ve üretim yapısındaki entansiteye gidiş işletmelerin finansman talebini artırmıştır. Tarımda gözlenen bu gelişmeler özellikle işletmelerin sermaye gereksinimlerinin nasıl ve nereden karşılanacağı konusunu gündeme getirmiş, bu konuda finans kaynakları ve kredi kuruluşları gereksinimi belirlemiştir. Tarımın hızla artan finansman talebinin önemli kısmı, özellikle gelişmiş ülkelerde teşkilatlı tarımsal kredi kuruluşlarınca karşılanırken, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de teşkilatlanmamış kredi kuruluşlarının payı azımsanmayacak düzeydedir. Bu çalışmada öncelikle tarımsal kredi ve Türkiye’deki yapı özetlendikten sonra, tarımsal

¹ Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

² Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

* Çalışmanın özellikle örnek uygulamalar bölümünde yardımlarını gördüğümüz **TC. Ziraat Bankası** Genel Müdürlük ve Pazarlama Daire Başkanlığı yönetmenleri ile **Garanti Bankası** İşletme Bankacılığı Pazarlama Müdürlüğü Performans Takip Yönetmeni Sayın **Ş. Tuğbay Kumoğlu’na** teşekkürlerimizi sunarız.

kredi mekanizmasının daha işler hale gelmesi için sözleşme üretim modeli ve üretici birliklerinden nasıl yararlanılabileceği tartışılacaktır.

2. TARIMSAL FİNANSMAN VE ÖZELLİKLERİ

Genel olarak yabancı sermaye, uzun veya kısa vadeli kredi şeklinde işletmenin hizmetine sunulmaktadır ve tarım sektörünün özelliğine göre krediler şekillenmektedir. Bu durum tarımsal finansmanın, diğer sektörlerin finansal yapısından farklılık göstermesine neden olmaktadır. Tarımın kendine has sosyal ve ekonomik yapısı tarımsal krediyi şekillendirmektedir. Tarımın finansmanını etkileyen ve bir yandan sektöre verilen kredilerin şekillenmesini sağlayan diğer yandan da tarımsal kredilere gerek duyulmasına neden olan etmenler şunlardır (Akgüç 1991; Bülbül 1997, Güneş 2004):

- Tarımsal üretimin büyük ölçüde hava koşullarına bağlı olması
- Kuraklık, hastalık, su baskını gibi doğal yıkımlar nedeniyle gelir dalgalanmaları
- Tarımda küçük aile işletmelerinin yaygın olması
- Tarım ürünlerinde elverişsiz maliyet-fiyat ilişkisinin varlığı
- Tarımda kredi taleplerinin değerlendirilmesi için gerekli bilgilerin eksik oluşu
- Tarım kesiminde üreticilerin kredi sözleşmesi şartlarını yerine getirmeye gerekli özeni göstermemeleri
- Politik ve toplumsal nedenler
- Tarım kesimini finanse eden kredi kurumlarının örgütlerinin ve yönetimlerinin yetersiz oluşu
- Gelir ve giderler arasında zaman uyumunun olmaması
- Kapalı ev ekonomisinden pazar için üretime geçiş
- Tarımda gelir seviyesinin düşük, tasarruf olanağının kısıtlı bulunması
- Tarımda teknoloji geriliği ve yapısal sorunlar

Tarım işletmelerinin, kendi ihtiyaçları için üretimden, diğer bir deyişle kapalı ev ekonomisinden pazar için üretimde bulunma aşamasına geçişleriyle de kredi gereksinimleri artmaktadır. Bu aşamada tarım işletmesi, kendi-kendine yeterli olmaktan çıkmakta, ürettiğinin çok daha az bir bölümünü tüketmekte, dışardan mal ve hizmet alımlarını finanse etmek için daha fazla krediye gereksinime duymaktadır.

Ekonomik faaliyetler arasında tarımın ağırlık taşıdığı dönemlerde, tarım kredileri, ticaret bankaları olarak nitelendirdiğimiz bankaların kredi portföyünde önemli yer tutarken, günümüzde ticaret bankalarının tarım kesimine doğrudan vermiş olduğu kredilerin payı büyük ölçüde azalmıştır. Ticaret bankalarının tarım kesimine açmış oldukları kredilerin payının azalma eğilimi göstermesi, diğer ekonomik sektörlerin hızla gelişmesi sonucu tarım kesiminin ekonomik faaliyetler içinde görece önemini yitirmesi ve tarım kredilerinin özellikleri ve diğer sektör kredilerine göre daha riskli olmalarıyla açıklanabilir. Kuşkusuz, 1930 dünya ekonomik bunalımı sırasında tarım kesimini kredilendiren bankaların yaşamış oldukları acı deneyimler de ticaret bankalarını bu kesimin finansmanında isteksiz olmaya itmiştir. Günümüzde hemen tüm dünyada tarım kredileri, genellikle devlet tarafından desteklenen ve bu tür kredilerin özelliklerini bilen yerel bankalar ve/veya bu alanda uzmanlaşmış kredi kurumları, kooperatif bankalar tarafından verilmektedir. Tarım kesimini, daha çok, çiftçilere vadeli tarım araç ve gereçleri satan aracılara kredilendirme yoluyla, kooperatif bankaları dolaylı bir şekilde finanse etmektedirler (Akgüç 1991).

3. TARIMSAL FİNANSMAN ARACI OLARAK “KREDİ”: YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

İşletmelerin sermaye eksikliğini gidermek amacıyla yabancı kaynaklardan sağlanan sermaye olarak adlandırılan “kredi” (Karacan 1991), bir kişi veya kurumun parasını önceden belirlenen zamanda geri ödemek üzere alınmaktadır. Kredi sözcüğü “güven” anlamına gelir ve başarılı bir kredi sistemi güvene dayanır (Harsh et al. 1981; Castle et al. 1987). Kredi ile gelecekte oluşacağı umulan sermayenin peşin olarak kullanılması sağlanır. Tarım işletmeleri sermaye yapıları ve kredi gereksinimleri bakımından üç grupta incelenebilir (Akgüç 1991; Gülçubuk 2000):

- Birinci grupta tamamen kendi öz sermayeleri ile çalışan ve normal koşullarda hiç bir şekilde yabancı sermayeye gereksinim duymayan işletmeler yer almaktadır.
- İkinci grupta, kendi öz sermayelerinin yetersiz kaldığı durumlarda, geçici bir süre için yabancı sermaye kullanmak zorunda kalan işletmeler yer almaktadır.
- Üçüncü grupta ise, yabancı sermaye sağlayamadığı için basit ve ilkel yöntemlerle üretim yapan işletmeler bulunmaktadır.

Bu işletmeler içerisinde sermaye yapısı bakımından en ideal durumda olanlar, birinci grupta yer alan işletmelerdir. Yabancı sermaye kullanmadan işletmenin tüm gereksinimlerini kendi kaynaklarından sağlayabilen bu tür işletmeler, finansman bakımından güçlü bir yapıya sahiptirler. Sermaye birikimini sağlayabildikleri ölçüde, doğabilecek üretim ve pazar risklerinden az etkilenirler. Bu bakımdan faaliyet alanlarında daha serbest hareket edebilirler. İkinci ve üçüncü grupta bulunan işletmelerin verimli olarak çalışabilmeleri, yabancı sermaye sağlamalarına bağlıdır (Barry et al. 1979). Bu tür tarım işletmelerin oranı, Türkiye’de olduğu gibi özellikle gelişmekte olan ülkelerde, çok yüksektir. Bunun sonucu olarak, bu tür ülkelerde tarımsal üretimde gerekli sermayenin sağlanmasında kredi çok büyük bir önem kazanmaktadır. **İşletmeler neden krediye gereksinim duyarlar?**

- Türkiye’de tarım işletmelerinin önemli bir bölümü işletme büyüklüğü ve sermaye bakımından yetersizdir. Tarımsal gelirleri ve öz sermayeleri yetersiz olan bu işletmeler yabancı sermayeye yani krediye gereksinim duyan işletmelerdir (Karacan 1991).
- Çoğu ürünü yılda bir satılan, buna karşılık bütün bir yıl masraf yapılan tarım sektöründe, sermayenin devir hızı yavaş ve tasarruf edilerek sermaye oluşturmak zor olduğundan kullanılabilir sermaye miktarı çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlik, üretimin artırılması için gerekli faaliyetlerin gerçekleştirilmesini, işletmelerin rasyonelleştirilme olanaklarını ve dolayısıyla çiftçinin gelir düzeyinin yükseltilmesini geniş ölçüde engellemektedir. Bu durumda öz sermayesi yetersiz olan çiftçilerin, üretim faaliyetlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirebilmeleri, satın alma ve yatırımlarını aksamadan yapabilmeleri için uygun şartlarla tarımsal kredi ile desteklenmeleri gerekmektedir (Yurdakul ve ark. 1994).
- Tarımsal üretimin doğa koşullarına bağımlı olması, hastalık ve zararlılardan etkilenmesi, buna karşılık sigortacılığın gelişmemiş olması tarımda risk ve belirsizlikleri artırmaktadır. Bunun sonucunda, çiftçinin kredi gereksinimi artmaktadır.
- Hızlı makinalaşma, girdi kullanımındaki artışlar ve tüketici tercihlerindeki değişmelere uyum için, çiftçilerin ek harcama yapmaları gerekmektedir.
- Tarım ürünlerinin arz ve talep esnekliklerine bağlı olarak ortaya çıkan fiyat dalgalanmaları, tarım işletmelerinin gelirlerine şiddetle yansımaktadır. Beklenen geliri elde edemeyen çiftçiler faaliyetlerini sürdürebilmek için krediye gereksinim duymaktadır (İnan 1994).

Yukarıda belirtilen bu nedenlerle, tarım politikalarının en önemli bölümünü oluşturan kredi, tarım sektörünün gelişmesinde temel faktörlerden birini oluşturmaktadır. Kar marjının düşük ve belli dönemde girdi kullanımının gerekli olduğu dikkate alınırca tarımsal kredinin faiz oranının düşük olması, zamanında ve yeterli miktarda kolaylıkla kullanılması özelliklerinin bulunmasının üreticiler için büyük önemi vardır. Tarımsal krediler çiftçiler tarafından üretim ve pazarlamaya yönelik olarak başlıca şu alanlarda kullanılırlar:

- Çiftçiyi bir işletme sahibi yapmak veya mevcut işletmeyi genişletmek. Çiftçi aldığı krediyle daha geniş ölçekli çalışarak, mevcut üretim dallarını genişleterek veya yeni üretim dallarına yer vererek gelirini artırabilir (İnan 1994).
- İşletmede arazi ıslahı, bakım yaparak, hayvancılık koşullarını düzelterek ve ırk ıslahına giderek verimin ve işletmenin gelirinin artırılmasına yardım eder.
- Çiftçi aldığı kredilerle alet-makina, kaliteli tohum ve damızlık satın almak, gübrelemeye ve ilaçlamaya önem vermek ve entansiteyi artıran diğer unsurlara yer vermek suretiyle gelirini artırabilir.
- Çiftçi işletme masrafları ve ailesinin tüketim harcamaları için gerekli nakit ihtiyacını aldığı kredi ile karşılırsa, ürününü bekleterek daha uygun fiyatlarla satabilir ve böylece gelirini artırır.
- Ayrıca, tarımsal krediler çiftçiler tarafından işletmenin teknik donatımının geliştirilmesi ile yapı ve tesisler içinde kullanılmaktadır.

4. TARIM SEKTÖRÜNÜN SERMAYE YAPISI VE KREDİ GEREKSİNİMİ

Üretim emek, sermaye, toprak ve müteşebbis (girişimcilik) olarak sıralanan dört ana üretim faktörü ile gerçekleşmekte ve günümüzde bunlar içinde önemi giderek artan sermaye, finansman açısından bir işletmenin kurulması ve faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli olan mal ve para toplamı olarak açıklanmaktadır. Gelişme süreci içinde bulunan Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınmasında tarım sektörü ağırlıklı yerini korumaya devam etmektedir, bu süreçte tarımsal işletmelerin sermaye yapısının geliştirilmesi gerekmektedir. Tarımsal üretimde sermaye, genel anlamda fonksiyonlarına göre aktif ve pasif sermaye olarak gruplandırılmaktadır. Türkiye tarım işletmelerinde öz sermayenin toplam içerisindeki oranı, yüksektir. Çeşitli araştırma sonuçlarına göre, **aktif sermaye içerisinde yer alan içinde toprak, bina, bitki ve arazi ıslahı sermaye grubunda** ilk sırayı toprak (%50-80) alırken, bunu bina (%6-28), bitki (%0,5-11) ve arazi ıslahı (%0,1-1) izlemektedir (Akın 1975, Erkuş 1979, Emiroğlu 1981, Çakır 1989, Artukoğlu 1993, Güneş 1999). Diğer yandan **aktif içerisinde yer alan ve sabit işletme sermayesi olarak nitelendirilen hayvan ve alet-makine sermayesi ile döner işletme sermayesi içerisinde bulunan malzeme-mühimmat ve para sermayesi**, işletme özelliklerine ve bölgelere göre değişmektedir. Ancak genel olarak hayvan sermayesinin aktif sermaye içindeki payı %0,3-15 arasında değişirken, alet ve makine sermayesi %2-25 oranında bulunmaktadır. Döner işletme sermayesi olarak ortaya çıkan malzeme ve mühimmat sermayesi (%0,3-1,9) ile para sermayesi (%0,2-1,7) aktif sermaye içerisinde en düşük paya sahiptir. İşletmelerde çiftlik sermayesi, aktif sermaye içerisinde yüksek paya sahip iken, işletme sermayesinin payının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu durum işletmelerin ileri teknoloji uygulamalarının engellenmesi yanında çiftlik sermayesi unsurlarının verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü bünyesinde bitkisel ve hayvansal üretim ile tarım ürünlerinin işlenmesi ve değerlendirilmesine yer veren tarım işletmelerinde, toplam aktif sermayenin %25'i toprak, %25'i bina, %10'u alet ve makina, %10'u malzeme ve mühimmat ve %5'i de para sermayesi olarak

dağılımı önerilmektedir (Açıl ve Demirci 1984). **Görüldüğü gibi Türkiye tarım işletmelerinde sermayenin dağılımı olması gerekenden uzaktır ve bu durum işletmelerin yeterli işletme sermayesi unsurları ile desteklenemediğini ve sermaye eksikliklerinin finans kurumlarınca karşılanamadığını göstermektedir.**

Tarım işletmelerinin üretim faaliyetleri süresince çeşitli sermaye gereksinimleri ortaya çıkmaktadır. Özellikle döner işletme sermayesi unsuru, üretim faaliyetinin başından, ürünün satışına kadar ki dönem içinde gereksinme duyulan finansmanı ifade etmektedir. Tohum, gübre, ilaç, yem, su, işçi ücretleri, akaryakıt, tamir-bakım gibi masraf unsurları bu sermaye grubu içinde incelenmektedir. Verim artırıcı teknolojinin kullanılmasında sermaye miktarı önemli bir rol oynamaktadır. Tarım işletmelerinde yüksek düzeyde verimlilik ve rantabilite için, sabit sermaye ile işletme sermayesi varlığının dengeli düzeyde olması gerekmektedir. Bu denge sağlanamadığı takdirde, işletme faaliyetlerinin başarı düzeyi düşük olmakta ve bazı aktif sermaye unsurları da verimli olarak değerlendirilememektedir (Bülbul 1997). İşletmelerde sabit veya çiftlik sermayesini verimli hale getirmek için işletme sermayesine gereksinim duyulmaktadır. Özellikle Türkiye tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun küçük işletme karakteri taşıması, işletmelerin üretim desenine bağlı olarak yıllık gelir düzeyleri, tasarruf yapmalarına olanak vermemektedir. Bu nedenle işletmeler öz sermaye eksikliğini kredi kuruluşlarından karşılamak zorunluluğunda kalmaktadırlar. Gerek duyulan sermaye, çoğunlukla yabancı sermaye ya da dış finansman ile yoluyla giderilmekte, işletmeci bu aşamada teşkilatlı ya da teşkilatsız kredi kaynaklarından yararlanmak zorunda kalmaktadır.

Türkiye tarım işletmelerinde **yabancı sermaye kullanımı ve borçluluk oranı**(%2-10) yüksek değildir. Genel oranın düşük olması, işletmelerin krediye olan ihtiyaçlarının olmamasından değil, yeterli miktarda ve ihtiyaç duyulduğu zaman krediyi bulamamasından ileri gelmektedir (Bülbul ve Ark 1990). İleri teknoloji ve entansif tarım yapılan ülkelerde, borçlanma oranı çok yüksektir. Bu oran İsviçre’de %52, Danimarka’da %43, ABD ve Kanada’da %18, Hollanda’da %22, Almanya’da %20, İngiltere’de %14 ve Fransa’da %13’dür (Bülbul ve Bektöre 1981). Tarım işletmelerinde borçluluk oranlarının işletme çeşitleri, bölgeler ve ölçek bazında bilinmesi, kredi politikalarının saptanması, stratejilerin oluşturulması ve uygulamaların yapılması açısından önem taşımaktadır.

5. TÜRKİYE’DE TARIMSAL KREDİNİN ORGANİZASYONU VE UYGULAMALARI

Türkiye’de tarımsal kredinin organizasyon yapısı incelendiğinde, bu yapının iki önemli unsurunun olduğu görülmektedir. Bir yanda T.C.Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri ağırlıklı olmak üzere organize olmuş, kurumsal yapıya sahip kredi kaynakları, diğer yanda ise organize olmamış daha çok şahıslara dayalı kaynaklar bulunmaktadır.

5.1. T.C. Ziraat Bankası A.Ş

3202 Sayılı kanunla kurulan TCZB günümüzde 3202 sayılı kanun yanında 15.11.2000 tarih ve 4603 sayılı kanun ve 22.02.2001 tarihli Banka genel kurulunda kabul edilen ana sözleşme hükümlerine göre faaliyetlerini sürdürmektedir.

2000 yılı sonuna kadar tarım sektörünün finansmanında önemli işlevlerini kanunların verdiği görevlerle üstlenen TCZB 4603 sayılı kanunun 1. maddesine göre özelleştirilmeye hazırlanmasına olanak sağlayacak şekilde yapılandırılma ve daha sonra satışının yapılması amacıyla anonim şirket haline getirilmiştir. 22.02.2001 tarihli Banka genel kurulunda kabul edilen ana sözleşmenin geçici 2.maddesine göre “Kamu hisseleri %50’nin altına düşünceye kadar, Bankanın zirai kredileme faaliyetleri, uğraşı konuları münhasıran küçük ve orta boy tarımsal işletmelerin işletilmesinden ibaret üreticilere doğrudan ve/veya Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla açacağı kredilerle sınırlı olmak ve faiz oranları Banka kaynak maliyetinin altında olmamak kaydıyla devam eder” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu hükümlerle Bankanın tarımsal kredileme temel işlevinin giderek azalacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak Türk bankacılık sektörü dikkate alındığında halen TCZB’nin tarım sektörü kredi hacmindeki % 96.6’lık payıyla (TBB 2000) tarım sektörünün ana finans kaynağı olmaya devam ettiği de bir gerçektir.

5.2 Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK)

Ortaklarının kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan TKK, ortaklarına, Merkez Birliği ve TCZB’nin anlaşması ile belirlenen ortak şahıs hadleri ve ikraz birimleri çerçevesinde kredi kullanmaktadır. Söz konusu krediler için, ağırlıklı olarak TCZB kooperatifleri tahsisi edilen plasmanlar yanında, kooperatiflerin öz kaynaklardan da yararlanılmaktadır. 2000 yılı için kooperatiflerce kullanılan kredilerde özkaynak katkısı % 12.5’tir. Bu oran 2001 yılında %58, 2002’de %67, 2003’de %85’dir (TKKMB 2001-2003). Kooperatif kredileri içerisinde TCZB kaynaklı kredi payı giderek azalma göstermektedir. Kooperatiflerce ortaklara açılan krediler iki grup altında toplanmaktadır. Bunlar:

- Kısa Vadeli İşletme Kredileri: Ortakların kısa vadeli tohumluk, kimyevi gübre, bitkisel ve hayvancılıkta ilaç, hayvancılıkta işletme, akaryakıt gibi ihtiyaçları için açılan kredilerdir. Bu kredilerde vade en çok bir yıldır.
- Orta Vadeli Yatırım Kredileri: Tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her türlü tarımsal araç, gereç ile iş ve irat hayvanlarının sağlanması amacıyla en çok beş yıl vadeli olarak açılan kredilerdir.

5.3. Diğer Kooperatifler

TKK dışında tarıma kredi desteği sağlayan Tarım Satış Kooperatifleri ile, Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ve Çay Ekicileri İstihsal Kooperatifleri bulunmaktadır. Bu Kooperatifler , ortaklarına sınırlı miktarda nakdi olmak üzere genel olarak aynı kredilerle destek olmaktadır. Örneğin, İzmir de kurulu Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri ortaklarına tarla hazırlık, akaryakıt ve ekim, çapalama, sulama ve toprak hazırlık kredileri adıyla nakdi kredi verdiği gibi, Çeşitli girdileri aynı kredileme yoluyla da ortaklarına sağlamaktadır (TSKB 2003)

5.4 Özel Bankalar

Özel bankaların tarım kesimine yönelik kredileri genel olarak sınırlı düzeylerde kalmıştır. Yıllar bazında kabaca bir değerlendirme yapıldığında 1980 yılında Türkiye’de mevcut 38 milli ticaret bankasının 6’sı (% 15.8), 1986 yılında 32 bankanın 5’i (% 15.63), 1991 yılında 38 bankanın 4’ü (% 10.53) ve 2000 yılında 43 bankanın 3’ü (% 6.98) tarıma kredi vermişlerdir (TBB 2000) . 2000 yılı için tarıma kredi veren

üç bankanın durumu incelendiğinde, bu bankalardan TCZB'nin toplam kredilerinin % 35.45'inin, Milli Aydın Bankasının (Tarişbank) %16'sını, Şekerbank'ın %1.75'inin tarımsal kredilerden oluştuğu görülmektedir (TBB 2000). Günümüze tarım sektörüne kredi veren özel bankalar bulunmakla birlikte, toplam tarımsal krediler içerisinde ağırlık taşımamaktadırlar. Bu bankalardan Şekerbank, Şekerpancarı üreticilerinin pancar kooperatiflerindeki küçük birikimlerinin birleşmesiyle oluşturulmuş sermaye ile, 1953 yılında Pancar Kooperatifleri Bankası adıyla Eskişehir' de kurulmuştur. 1956 yılında merkezini Ankara'ya taşıyan adını Şekerbank olarak değiştiren Banka, 1993 yılında özel banka statüsüne geçmiştir. Bankanın % 34.39 oranındaki hissesi Borsada işlem görmektedir. Bankanın ortakları arasında S.S. Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi, Konya ve Kayseri Şeker Fabrikaları A.Ş., Pankobirlik ve 24 Pancar kooperatifi bulunmaktadır Şekerbank tarafından tarım sektörüne dönük iki tür kredi uygulaması bulunmaktadır. Bunlardan tarım kredisi borçlu cari hesap veya iskonto şeklinde kullanılırken, traktör kredileri ise, en çok 36 aya kadar vadeli olup, faiz oranı aylık % 2.75 ila % 3.10 arasında değişmektedir. Yeni traktör için fatura bedelinin % 75'ine kadar kredi verilmektedir (www.sekerbank.com.tr).

Denizbank ise 2004 yılı başında, başlangıçta Tariş ortaklarına dönük kredi faaliyetleri ile, tarımsal kredi vermeye başlamıştır. Halen Bankanın pamuk, üzüm, incir, zeytin, patates gibi tarımsal ürünleri üreten ve piyasada itibarı ve kredibilitesi yüksek üreticilere dönük işletme kredisi, hayvancılığa dönük yatırım kredisi uygulamaları yanında, pilot çalışması süren traktör alım kredisi uygulamaları bulunmaktadır (Denizbank 2004). Garanti Bankası'nın tarımsal kredi uygulamaları özellikle de sözleşmeli üretim kredisi ileriki bölümlerde açıklanacaktır.

5.5. Organize Olmamış Kredi Kaynakları

Akrabalar, arkadaşlar, esnaflar ve tüccarlar, faizle borç veren tefeciler ve benzeri kişilerden sağlanan, ödünç alınan paraların oluşturduğu kredi kaynaklarıdır. Akriba ve arkadaşlar arasındaki borçlanmalar genellikle faizsiz, ancak yabancı para veya altına indeksli verilirken, faizci ve tefecilerden alınan borçlarda yüksek faiz oranları söz konusudur. Esnaf ve tüccarlar ise, bir kredi kaynağı olmaktan çok , mallarını satmaya çalışan kişiler olup, çiftçiye ihtiyacı olan üretim ve tüketim mallarını taksitle veya veresiye satmaktadırlar. Öte yandan aracılarda başlangıçta çiftçiye avans şeklinde ödemede bulunup, ürün alımını garanti etmeye çalışmaktadırlar.

6. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KREDİ POLİTİKASI: HEDEFLER, GELİŞMELER VE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye' de 1963 yılı ile birlikte planlı kalkınma dönemine girilmiş, olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla bugüne kadar yedi plan dönemi tamamlanmış ve 2001 yılı ile birlikte sekizinci plan dönemine başlanmıştır. Türkiye' de planlı dönemde tarım kesimine yönelik kredi uygulamalarının yeterliliğini araştırmak ve bu konuda değerlendirmeler yapabilmek için, öncelikle beş yıllık kalkınma planları ve bu planların yıllık uygulama hedeflerini gösteren programlarda tarımsal krediye dönük ilkelerin ortaya konulması gerekir.

Birinci BYKP'nda ,tarım sektörünün geliştirilmesi ,sanayileşme yoluyla kalkınmanın bir aracı olarak kabul edilmiş ve tarıma önem verilmiştir. Planda tarımsal hedeflere ulaşmada, tarımsal kredinin etkili bir araç olduğu vurgulanmakta,tarım işletmelerinin

yapısal aksaklıklarının düzeltilmesi amacıyla yatırımların desteklenmesi ve verimliliği yükseltecek girdilerin daha çok kullanılmasını sağlamak için tarım kredisinden yararlanılması ilkesi benimsenmektedir. Yine, bu dönemle birlikte, kredilerin; orta ve uzun vadeli olarak ve plan hedeflerine uygun yatırım konularına yönlendirilmesi yanında projeye dayandırılarak kontrol altında tutulması öngörülmüştür (DPT 1963)

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan döneminde toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerinin payının %18,58 den %15,20 ye gerilediği, buna karşı tarımsal kredilerin GSMH'ya oranının %3,62 den %5,52'ye çıktığı görülmektedir (DİE 1991, Sivaslıgil ve Çivi 1987) Söz konusu dönem başında T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen normal tarımsal kredilerin %21,83 ü orta ve uzun vadeli iken, bu oran birinci plan dönemi sonunda %20,06 ya gerilemiştir (DİE 1972). Dolayısıyla planda hedeflenen orta ve uzun vadeli kredilerin oransal artışı gerçekleştirilememiştir. 1964 yılı ile birlikte devreye sokulan kontrollü tarımsal kredilerin plan dönemi sonunda (1967)TCZB. tarafından doğrudan üreticiye açılan krediler içindeki payı %1,79 ve toplam tarımsal krediler içindeki payı %0,78 olarak gerçekleşmiştir (DİE 1972) Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (5.598 milyon TL) (Sivaslıgil ve Çivi 1987). tarım işletmesi başına (3.100.850 işletme) düşen miktarı cari değerle 1.805 TL iken, reel değerlerle 1.463 TL olmuştur ¹.

İkinci BYKP'nda; ekonomik kalkınmanın sürükleyici sektörü olarak sanayileşme öngörülmüş ve tarımın ikinci sırada önemli bir sektör olduğu vurgulanmıştır. Planda tarımsal kredilerin kullanımında, nakdi yerine aynı kredi uygulamasının daha da yaygınlaştırılması benimsenmiştir. Bu dönemde, et, yağlı tohumlar ve hububat gibi iç talebi tam olarak karşılanamayan ürünlerle, ihracatında önemli artışlar beklenen ürünlere kredi uygulamalarında öncelik verileceği belirtilerek , özellikle küçük ve orta düzeydeki üreticilerin, kooperatifler yoluyla düşük faizli kredilerle destekleneceği vurgulanmaktadır (DPT 1967)

Planda kontrollü kredi uygulamalarının genişletilmesi ve T.C. Ziraat Bankasınca doğrudan üreticiye verilen kredilerde proje esasına dayanan taleplere öncelik verilmesi de üzerinde önemle durulan konulardan biridir.

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan döneminde toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payının %17,85'den %15,05'e gerilediği, dönem sonu verileriyle tarımsal kredilerin GSMH'ya oranı önceki plan dönemine göre azalarak, %4,50 oranında gerçekleştiği görülmektedir (DİE 1991, (Sivaslıgil ve Çivi 1987) Söz konusu dönemde TCZB tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre bir miktar artarak dönemi sonunda %28,77'ye yükselirken, kısa vadeli kredilerin oranı %71,23'e gerilemiştir. Dönem sonu verileriyle TCZB tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin %70,97'si TTK ve TSK vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır (DİE 1976) Söz konusu dönemde kontrollü tarımsal kredi uygulamasının giderek yaygınlaştırıldığı söylenebilir. Nitekim, dönem sonu verileriyle bu kredilerin TCZB tarafından doğrudan üreticiye açılan krediler içindeki payı %5,44'e yükselirken, toplam tarımsal krediler içindeki payı da %1,58'e yükselmiştir (DİE 1975)

¹ 1963 tarım sayımı sonuçları ile Deflatör olarak 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (10.831 milyon TL) (Sıvaslıgil ve Çivi 1987), tarım işletmesi başına (3.100.850 işletme) düşen miktarı cari değerle 3.541 TL iken, reel değerle 1.777 TL olmuştur.²

Üçüncü BYKP 'nda kredileri belirli projelere bağlanarak verilmesi ve küçük çiftçilere kredi kooperatifleri vasıtasıyla aynı kredi verilmesinin yaygınlaştırılması gibi önceki planlarda da gerçekleştirilmesi öngörülen ilkelere yer verilmiştir (DPT 1974).

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan dönemi sonunda (1977) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payının %20,05'e yükseldiği, tarımsal kredilerin GSMH 'ya oranının önceki plan dönemine göre artarak %5,63'e çıktığı görülmektedir (DİE 1982). Söz konusu dönemde TCZB tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı bir önceki döneme göre bir miktar artarak dönemi sonunda %33,44'e yükselmiştir (DİE 1981) Dönem sonu verileriyle TCZB. tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin %77,79'u TTK ve TSK vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır

Bu dönem sonunda geliştirme ve teşvik kredileri kapsamında verilen entansif süt hayvancılığı kredileri, besi hayvancılığı ve tesis kredileri ile, kümes hayvancılığı ve köy hayvancılığı geliştirme kredilerinin toplam geliştirme ve teşvik kredileri içindeki payı %36,78'dir (DİE 1981). Bu durum planda hedeflenen hayvancılığın geliştirilmesi konusunda önemli bir adım olarak düşünülebilir.

Söz konusu dönem sonunda kontrollü tarımsal kredilerin TCZB. tarafından doğrudan üreticiye açılan krediler içindeki payı %12,16'ya yükselirken, toplam tarımsal krediler içindeki payı da %2,32'ye yükselmiştir (DİE 1981).

Plan dönemi sonunda tarım sektöründe açılan banka kredilerinin (49.135 milyon TL)(DİE 1982) tarım işletmesi başına (3.058.905 işletme) düşen miktarı cari değerle 16.063 TL iken, reel değerle 3.264 TL olmuştur.³

Dördüncü BYKP'da, tarımın modernleştirilmesine gerçek anlamda katkı sağlayıcı bir kredi mekanizmasından söz edilerek, bunun aynı kredi, kontrollü kredi ve projeli kredi uygulamaları ile üretimin artırılması şeklinde bir sistem ile gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir (DPT 1979). Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan dönemi sonunda (1983) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payını %17,14 e gerilediği (TBB 1984), tarımsal kredilerin GSMH'ya oranının da önceki plan dönemine göre azalarak %4,43'e gerilediği görülecektir (TBB 1983, DİE 1991)

Söz konusu dönemde TCZB. tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre azalarak plan dönemi sonunda %29'a gerilerken, kısa vadeli kredilerin oranı %71'e yükselmiştir (DİE 1987) Dönem sonu verileriyle T.C.Z.B. tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin %53,76 sı TTK. ve TSK. vasıtasıyla üreticiye ulaşmıştır. Söz konusu dönem sonunda kontrollü tarımsal kredilerin TCZB. tarafından doğrudan üreticiye

² 1970 Tarım Sayımı sonuçları ile deflatör olarak DİE, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

³ 1970 Tarım Sayımı sonuçları ile deflatör olarak DİE, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

açılan krediler içindeki payı %17,04'e yükselirken, toplam tarımsal krediler içindeki payı da %5,89'a yükselmiştir (TCZB 1983)

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (511.590 Milyon TL) (TCZB 1983) tarım işletmesi başına (3.650.000 işletme) düşen miktarı cari değerle 140.162 TL iken reel değerle 2.456 TL olmuştur⁴

Beşinci BYKP'nda da, 4. planda olduğu gibi aynı kredi, kontrollü kredi ve projenin kredi konusuna değinilerek, miktarlarının artırılacağı vurgulanmaktadır. Daha önceki planlarda olduğu gibi orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinin genel krediler içindeki ağırlığının artırılması ilkesi bu planda da yer almıştır (DPT 1974)

Bu ilkeler çerçevesinde uygulama incelendiğinde, bu plan dönemi sonunda (1989) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payı bir önceki plan dönemine göre azalarak %15,99'a gerilerken (TBB 1989), tarımsal kredilerin GSMH' ya oranı da önceki plan dönemine göre azalarak 4,32'ye gerilemiştir (DİE 1990).

Söz konusu dönem sonunda kontrollü tarımsal kredi uygulamasına son verilerek, özel tarımsal krediler uygulamasına geçilmiştir. Bu dönemde TCZB tarafından üreticiye verilen normal tarımsal krediler içerisinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre azalarak plan dönemi sonunda %20,55'e gerilmiştir (TCZB 1989). Dönem sonu verileri ile TCZB. tarafından üreticiye verilen tarımsal kredilerin önemli bir bölümü kooperatifler vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır. Nitekim dönem sonu verileri ile açılan kredilerin %14,64'ü TKK'ya ve %18,49'u destekleme amaçlı olmak üzere %44,15'i TSK vasıtasıyla üreticiye ulaştırılmıştır (TCZB 1991)

Plan dönemi sonunda tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (7.364.083 Milyon TL) (TBB 1989),tarım işletmesi başına (3.650.000 işletme) düşen miktarı cari değerle 2.017.557 iken , reel değerle 3.484 TL olmuştur.⁵

Altıncı BYKP'nda, tarımsal kredi konusu "Talebi yurt içinden karşılanamayan ürünler ve ihraç potansiyeli yüksek ürünlerin üretimin artırılması yönündeki kredi taleplerine öncelik verilmesi sağlanacaktır" şeklinde yer almaktadır (DPT 1989)

Plan Dönemi sonunda (1994) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payı bir önceki plan dönemine yakın bir paya sahip olduğu (%15,25) görülmektedir (TBB 1998) Tarımsal kredilerin GSMH'ya oranı da önceki plan dönemine göre azalarak %3.10'a gerilemiştir (TBB 2004)

Söz konusu dönemde TCZB tarafından üreticiye verilen tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre önemli ölçüde azalarak %3,76'ya gerilemiştir (DİE 1996).Söz konusu Dönemde tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (120.428 milyar TL) tarım işletmesi başına (4.068.432 işletme) düşen miktarı cari değerle 29.600.000 TL. iken, reel değerle 3.694 TL'si olmuştur.⁶

⁴ 1980 Tarım Sayımı Sonuçları ile Deflatör olarak DİE, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır.

⁵ 1980 Tarım Sayımı Sonuçları ile Deflatör olarak DİE, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır

⁶ 1991 Tarım Sayımı Sonuçları ile Deflatör olarak DİE, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır

7. ve 8. BYKP'larında tarımsal krediye ilişkin her hangi bir konuya rastlanılmamıştır. Ancak tamamlanan 7.BYKP dönemi sonunda tarımsal krediye ilişkin olarak diğer plan dönemlerine ilişkin değerlendirmelere benzer değerlendirmeler yapılabilir.

7.BYKP Plan dönemi sonunda (2000) toplam banka kredileri içinde tarımsal kredilerin payı bir önceki plan dönemine göre önemli ölçüde gerileyerek %9,59 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tarımsal kredilerin GSMH'ya oranı da önceki plan dönemine göre azalarak %2.61'e gerilemiştir (TBB 2000). Söz konusu dönemde TCZB tarafından üreticiye verilen tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranı önceki plan dönemine göre önemli ölçüde arttığı (%39,10) görülmektedir (DİE 2002). Söz konusu Dönemde tarım sektörüne açılan banka kredilerinin (3.281.895 milyar TL) tarım işletmesi başına (4.068.432 işletme) düşen miktarı cari değerle 806.673.185 TL. iken, reel değerle 4.248 TL'si olmuştur.⁷

Planlar topluca gözden geçirildiğinde plan hedefleri arasında bazı farklılıklar olmasına karşın (Örneğin; bazen ürünler bazında kredileme hedefleri ön planda iken, bazen genel nitelikli hedefler ön planda yer almıştır) son iki plan hariç kalkınma planlarında tarımsal kredinin önemini vurgulandığı görülmektedir. Planlı dönemde daha önce açıklanan uygulama sonuçları toplu olarak çizelge 1 'de özetlenmiştir.

Çizelge 1: Planlı Dönemde Tarımsal Kredilerin Bazı Kriterlere Göre Değerlendirilmesi (Plan Dönemleri Sonu)

Tarımsal Kredi/GSMH (%)	1.Plan	2.Plan	3.Plan	4.Plan	5.Plan	6.Plan	7.Plan
	5.52	4.50	5.63	4.43	4.32	3.10	2.61
Tarımsal Kredi/Toplam Banka Kredileri (%)	15.20	15.05	20.05	17.14	15.99	15.25	9.59
Kısa Vadeli Tarımsal Kredi (%)	79.94	71.23	66.56	71.00	79.45	96.24	60.90
Orta-Uzun Vadeli Tarımsal Kredi (%)	20.06	28.77	33.44	29.00	20.55	3.76	39.10
İşletme Başına Tarımsal Kredi							
Cari (TL)	1.805	3.541	16.063	140.162	2.017.557	29.600.000	806.673.185
Reel (TL)	1.463	1.777	3.264	2.456	3.484	3.694	4.248

Buna göre genel olarak, planlardaki hedeflere ulaşamadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

7. TARIMIN KREDİLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR MODEL: SÖZLEŞMELİ TARIM VE ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ ÜZERİNDEN KREDİ UYGULAMALARI

7.1. Türkiye'de Tarım ve Gıda Sanayi Arasında Sözleşmeli Tarımsal Üretim Uygulamaları

Türkiye, tarımsal üretim potansiyeli ve çeşitliliği bakımından zengin bir ülkedir. Tarımsal ürünlerin bir bölümü doğrudan iç ve dış piyasalarda tüketilirken, bir bölümü işlenmek üzere hammadde olarak gıda sanayine arz edilmektedir. Tarımsal ürünlerin pazarlamasında önemli sorunların bulunduğu Türkiye'de, gıda sanayie ait sorunlar ana hatları ile iki grupta toplanmaktadır. Bunlar; uygun fiyatlı, nitelikli, kaliteli ve güvenli hammadde alımında yaşanan sorunlar, diğeri sanayinin kapasite, finansman

⁷ 1991 Tarım Sayımı Sonuçları ile Deflatör olarak DİE, 1963=100 bazlı toptan eşya fiyatları indeksi kullanılmıştır

ve teknoloji alanlarındaki yapısal sorunlarıdır. Sanayinin hammadde arzının garanti altına alınmasında üretici ile sözleşmeli yetiştiricilik uygulamaları önem taşımaktadır. Sözleşmeli üretim, üretici ve gıda sanayii firmaları arasında sözlü ve yazılı olarak gerçekleşen bir anlaşma olup, ürünün üretim ve pazarlama aşamaları ile ilgili bir çok koşulu içermektedir. Yapılan sözleşmeler ile gıda sanayinin satın alacağı hammaddenin fiyatı, kalitesi, standardı, sanayinin tarım işletmesine sağlayacağı maddi ve teknik destekler belirlenmektedir. Böylece hem çiftçiler, hem de gıda firmaları için üretim ve pazarlamada ortaya çıkan belirsizlikler önemli ölçüde ortadan kalkmaktadır (Duymaz 1985). Bu amaçla çeşitli ülkelerde, doğrudan bireysel üreticiler veya üretici örgütleri ile tarım ve sanayi işletmeleri arasında dikey birleşme şekli olan sözleşmeli tarımsal üretim uygulamalarına rastlanılmaktadır (Glover 1987). Bu bakımdan sözleşmeli tarım, günümüzde birçok ülkede kurumsal bir yenilik olarak değerlendirilmektedir. Model, özellikle tarımın teknolojidenden yararlanmasında, yeniliklerin yayılması ve benimsenmesinde, ürün yetiştiriciliğinin teşvik edilmesinde ve doğal olarak çiftçi gelirinin artmasında etkili olabilmektedir.

Türkiye’de sözleşmeli tarımsal üretim, 1926 yılında şeker pancarı tarımı ile başlamıştır. Günümüzde sözleşmeli tarımda en fazla çiftçi grubunu ve üretim alanını, şekerpancarı yetiştiriciliği yapan çiftçiler oluşturmaktadır. Sözleşmeli tarımsal üretim 1970’li yıllarda salça sanayinde, tohumluk üretiminde (ayçiçeği, soya ve mısır vb.), meyve ve sebze sanayinde (konserve, dondurulmuş gıda vb.) yayılma göstermiş, bu şekilde çeşitli tarım ürünlerinin gıda sanayii alanlarında işlenme olanakları artmıştır. Günümüzde sözleşmeli üretim, kesme çiçek yetiştiriciliğinde, Amerikan tipi tütün ve sanayi tipi patates üretimi, biralık arpa ve makarnalık buğday alanında da görülmektedir. Diğer yandan yetiştiriciliği sözleşmeli olarak yapılan tarımsal ürün sayısı da artmaktadır (Özçelik ve Ark. 1999). Sözleşmeli tarım modeli bitkisel üretim yanında, hayvancılık alanında et ve yumurta tavukçuluğu ve besicilikte de uygulanmaktadır.

Türkiye’de yayılan sözleşmeli tarımsal üretim uygulamalarında değişik şekillerde düzenlenen sözleşme tiplerine rastlamak mümkündür. Söz konusu sözleşmeler, şekerpancarı için geliştirilen tip sözleşmelerden esinlenerek oluşturulmuştur. Uygulamada farklı üretim sözleşmelerin düzenlenmesi, anlaşmazlık halinde sorunun çözümünü zorlaştırmış ve bu nedenle önce 30 Haziran 1996 tarihinde “Sözleşmeli Tarım Ürünleri Yetiştiriciliği İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ” yayınlanmıştır (TKB 1996). Bu yönetmelikle sözleşmeli tarım konusu, hukuki bir boyut kazanmış, düzenlenen sözleşmelerde bulunması gerekli maddeler (ürün teslimi, ürün bedellerinin ödenmesi, girdi destekleri vb.) genel olarak belirlenmiştir. Daha sonra 1 Ağustos 1998 tarihinde, eski yönetmeliğin uygulamada sorunlar yaratan maddeleri dikkate alınarak, hayvansal üretimin de dahil edildiği yeni bir yönetmelik yayınlanmıştır (TKB 1998).

7.2. Sözleşmeli Tarımsal Üretim Yoluyla Finans Sektörü-Üretici-Tarımsal Sanayi Kuruluşları ya da Üretici Örgütleri İşbirliği Modeli

7.2.1. Modelin Teorisi

Sözleşmeli üretim kredisi, gerçek ve tüzel kişilerin; belirli bir ürünü girdi olarak kullanmak, ihraç etmek veya topluca pazarlamak amacıyla girdileri temin etmek, üretimle ilgili teknik hizmetleri vermek ve ürünü almayı garanti etmek suretiyle,

yetiştiricilerin işletmesinden ve işgücünden yararlanarak, düzenlenen sözleşmelere istinaden işleme ve pazarlama kapasiteleri dahilinde, fason veya ürün alma taahhüdü ile yaptırdıkları, tarımsal üretimin finansmanına yönelik olarak doğrudan üreticiye veya üretimi planlayan firmaya/kuruma açılan kredilerdir.

Sözleşmeli üretim üzerinden kredi uygulamaları:

- Firmanın üreticilere sağladığı alım ve fiyat garantisi ile üreticilerin pazarlama probleminin ortadan kaldırılması,
- Üreticinin satışa kadar her üretim aşamasında sözleşme yaptığı firmadan teknik destek ve eğitim alması,
- Nitelikli girdilerin, doğru zamanda ve doğru teknoloji ile kullanılarak maliyetlerin düşürülmesi, verimin ve ürün kalitesinin artırılması,
- Firma üzerindeki finans yükünün hafifletilmesi,
- Tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının düzenli ve kaliteli hammadde temin etmesini sağlaması,
- Banka, üretimi yaptıran firma, girdi satıcısı ve üretici arasında sinerji yaratması,
- Üretim ve tarıma dayalı sanayi arasında yarattığı entegrasyonla üretim kaybını en aza indirmesi nedenleriyle uygulanmaktadır.

Sözleşmeli üretim kredileri, tarımın her sektöründe faaliyet yürüten üretim, işleme ve pazarlama organizasyonları için geçerlidir. Sözleşmeli üretim kredileri; riskin dağıtıldığı, müşteri portföyünün geliştirildiği, firma ile banka ilişkilerinin maksimize edildiği bir sistem olarak tanımlanabilir. Sözleşmeli üretim modeli, tarımsal kredilerin üretime endeksli olması ve amacına uygun kullanılarak dönüşündeki risklerin en aza indirilmesini teminen projeli ve kontrollü kredilere ağırlık verilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Sözleşmeli Üretim Kredileri;

- Gerçek ve tüzel kişilerin,
- Belirli bir ürünü girdi olarak kullanmak, ihraç etmek veya pazarlamak amacıyla,
- Teknik hizmetleri vermek ve ürünü almayı garanti etmek suretiyle,
- Yetiştiricilerin işletmesinden ve iş gücünden yararlanarak,
- Düzenlenecek sözleşmelere istinaden,
- İşleme ve pazarlama kapasiteleri dahilinde yaptırdıkları tarımsal üretimin finansmanına yönelik olarak,
- Doğrudan üreticiye veya üretimi planlayan firmaya / kuruma açılan kredilerdir.

Bu kredilerde firmanın üreticilerden almayı taahhüt ettiği ürünü işleyebilecek kapasiteye ve pazarlayabilecek imkana sahip olması esastır. Bu nedenle sözleşmeli üretim yapacak firmanın;

- Üretim kapasitesi,
- Pazarlama imkanı,
- Taahhüt ettiği ürün alım bedelini ödeyebilme gücü

gibi kriterlerin tespiti amacıyla firma hakkında Mali Tahlil ve İstihbarat Raporu düzenlenir.

7.2.1. Örnek Uygulama 1: T.C.Ziraat Bankası sözleşmeli üretim kredisi

T.C. Ziraat Bankası A.Ş, tarımın kredilendirilmesinde Cumhuriyetin ilk yıllarından beri önemli görevler üstlenmiştir. Banka, günümüzde sadece tarımsal kredi işlemleri ile uğraşan bir kurum olmaktan çıkarak modern bankacılık işlemlerinin yürütüldüğü bir finans kurumu haline gelmiştir. Halen 1.129 şubeye sahip olan T.C. Ziraat Bankası

A.Ş, 832 şubesinde (Kıbrıs Şubeleri ile birlikte 836 şube) tarımsal kredi uygulaması yapmakta, kredi ilişkisi olan Tarım Kredi Kooperatifi sayısı 2.300'ü bulmakta, tarımsal kredi kullandığı üretici sayısı 300.000 dolayında bulunmaktadır. Banka, yeniden yapılandırma çalışmalarının başladığı 2001 yılından bu yana mevcut tarım işletmeleri ne "müşteri odaklı" hizmet anlayışı içerisinde tarımsal krediler ile birlikte diğer bankacılık ürünlerini de sunarak karlılık ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda daha iyi hizmet verilmesini amaçlamakta, bilgi ve teknoloji desteği ile müşterilerine artı değer yaratarak tarım sektöründeki etkinliğin artırılmasına çalışmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası A.Ş tarım kesimine kullandığı kredilerle;

- Kaliteli ve verimli üretim yapan, üretim kademelerinde entegre olmuş işletmelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle tarımsal üretimde devamlılığın kaliteyi yükselterek sağlanmasını,
- Tarım kesiminde faaliyet gösteren tarımsal işletme ve bireylerin her türlü tarımsal faaliyetlerinin yatırım veya işletme sermayesi unsurlarına ya da her ikisine ait finansman ihtiyacının karşılanarak ekonomiye kazandırılmasını,
- Tarıma dayalı sanayi ve tarımsal sanayi işletmelerinin finansman ihtiyaçlarının karşılanarak bu sanayilere girdi veren veya bunlardan girdi alan tarımsal işletmelerin ve sanayilerin devamlılıklarının sağlanması ve kaliteli üretimin gerçekleştirilerek uluslararası rekabet gücüne kavuşturulmasını,
- Tarım kesimindeki işletme ve bireylerden karlı ve verimli kredi portföyü oluşturulmasını,
- Tarımsal üretimde kaliteli girdi, teknik bilgi ve entegre yatırımlara yönelişin sağlanması ve yönlendirici olunmasını ve,
- Tarımsal kredilerin, kontrollü ve projeli krediler şeklinde kullanılması suretiyle verimli işletmelere yönlendirilerek, Bankanın üstleneceği riskin minimize edilmesini amaçlamaktadır.

Günümüzde bu amaçlar çerçevesinde bankanın üreticilere; Bireysel Çiftçi Kredisi, Projeli İşletme Kredisi, Spot Tarımsal Kredi, Yatırım Kredisi, Sabit Faizli Traktör Kredisi ve Sözleşmeli Üretim Kredisi kullanılmaktadır. Bankanın tarıma yönelik kredilerindeki değişim çizelge 2'de görülmektedir. 1999-2003 yılları arasında Banka kaynaklı kredi değeri azalmaktadır. Ancak genel olarak DFİF kaynaklı kredilerdeki artış, tarımsal kredi toplamının artmasına neden olmaktadır. 2003 yılında toplam tarımsal kredi değeri 3,6 katriyona ulaşmıştır.

T.C. Ziraat Bankası A.Ş; toplam kredi miktarı içerisinde günümüzde çok yüksek olamamakla birlikte değeri giderek artan sözleşmeli tarımsal üretime de kredi açmaktadır. Bu krediler, hububat (ekmeklik ve makarnalık buğday), biralık arpa, yağlık ayçiçeği, hibrid mısır, dane (yemlik) mısır, salçalık domates, sebze ve meyve, organik tarım, pamuk, kurutulmuş meyve, (ihracata yönelik), besicilik, kanatlı eti üretimi, çeltik, patates, kesme çiçek ve tohumlu üretimi v.b. alanlarda kullanılmaktadır.

Çizelge 2. T.C: Ziraat bankası Kredilerinin Dağılımı (Milyar TL)*

TARIMSAL KREDİLER	Yıllar				
	1999	2000	2001	2002	2003
TCZB KAYNAKLI KREDİLER					
1. Doğrudan Üreticilere Kul. Krediler	739.007	961.132	556.294	453.549	460.498
Bitkisel Üretim	322.370	409.867	200.583	165.168	216.423
Hayvansal Üretim	349.796	471.618	306.709	253.350	220.492
Su Ürünleri Üretimi	10.186	16.863	5.177	3.046	3.176
Tarımsal Mekanizasyon	56.655	62.784	43.825	31.985	20.407
2. TKK'ne Kullandırılan Krediler	483.200	703.846	213.198	145.626	73.071
Bitkisel Üretim	331.035	487.382	135.468	95.066	49.699
Hayvansal Üretim	95.499	138.372	54.328	33.455	16.010
Tarımsal Mekanizasyon	56.666	78.092	23.402	17.105	7.362
TCZB Kaynaklı Krediler Top. (1+2)	1.222.207	1.664.978	769.492	599.175	533.569
FON KAYNAKLI KREDİLER					
DFİF Kaynaklı Krediler	846.627	1.699.947	1.936.986	1.998.620	2.687.636
Özel İskan Fonu Kaynaklı Krediler	-	5.645	6.938	8.487	10.847
Fon Kaynağına Dönüştürülen Kredi	-	-	186.522	190.073	224.630
Tarımsal Kalkınma Koop. Kredileri	-	29.953	42.790	82.455	100.135
Diğer Fon Kaynaklı Krediler	74.374	8.229	5.765	5.341	5.210
Fon Kaynaklı Krediler Toplamı	921.001	1.743.774	2.179.001	2.284.976	3.028.458
TARIMSAL KREDİLER TOPLAMI	2.143.208	3.408.752	2.948.493	2.884.151	3.562.027

*TCZB yayınlanmamış istatistik ve kayıtlarından alınmıştır.

Bankanın sözleşmeli üretim kredisi kullanımında uygulama esasları şu şekildedir:

- İşlem ve işleyişe ilişkin proje düzenlemesi esas olup, bu krediler Genel Müdürlükçe değerlendirilir.
- Doğrudan üreticilere veya firmalara kullandırılabilir.
- Firma ile üreticiler arasında sözleşme, Banka ile Firma arasında protokol düzenlenir.
- Firmaların üreticilerden almayı taahhüt ettikleri ürün/ürünleri işleyebilecek kapasiteye ve pazarlayabilecek imkana sahip olmaları esastır.
- Firma, sözleşmeli üretime konu olan ürünü alma garantisi verir.
- Üretici; firmadan alacağı ürün bedelini Bankaya temlik, ürünü de rehin eder.
- Üretici üretilen ürünü firmaya teslim ve satmayı taahhüt eder.
- Firma; üreticinin ürün bedelinin tamamını Bankaya aktarmayı taahhüt eder.
- Üreticinin ürün bedelinden kredi bakiyesi düşülerek kalan meblağ üretici hesabına aktarılır.

Sözleşmeli üretim kapsamında üreticilere kullandırılacak kredilerde; firma kefil olursa;

- Bölge Başkanlığı veya Genel Müdürlükçe firmaya kefalet limiti tesis edilir.
- Üreticilerden, ürün bedeli alacaklarının Bankamıza temliki ve ödeme gücü yerinde en az iki kişinin kefaleti istenir.
- Firmaya tesis edilen kefalet limiti aşılmamak kaydıyla herbir üreticiye Bölge Başkanlığı resen kredi açma yetkisini aşmayacak şekilde kredi açılır.

- Açılacak kredi miktarının tespitinde; üreticilerin firma ile yaptıkları üretim sözleşmesi ve Firma ile Bankamız arasında yapılan protokol esasları dikkate alınır.
- Açılacak kredi miktarı ödenecek ürün bedelinin %50'sinden fazla olamaz

Firma kefil olmazsa;

- Firmaya kefalet limiti tesis edilmemekte,
- Firma ile Banka arasında imzalanan protokol hükümleri esas alınmakta,
- Üreticilere kullanılacak toplam kredi miktarının tespitinde, Mali Tahlil ve İstihbarat Raporunda belirtilen, firmaya ait ödeme gücü dikkate alınmaktadır.
- Açılacak kredi karşılığında, ürün bedeli alacaklarının Bankaya temliki yanında, Banka usul ve mevzuatına göre yeterli miktarda maddi ve/veya şahsi teminat almaktadır.
- Sözleşmeye konu tarımsal üretim faaliyetinin kapasitesi (dekar, baş, vb.) dikkate alınarak ve sözkonusu üretim faaliyetine ilişkin ürün maliyet cetvellerinden yararlanılarak hesaplanan birim başına dönemsel işletme giderinin çarpımı sonucu bulunan tutarın, ödeme gücünü de aşmayacak şekilde azami %75'ine kadar kredi belirlenmektedir.

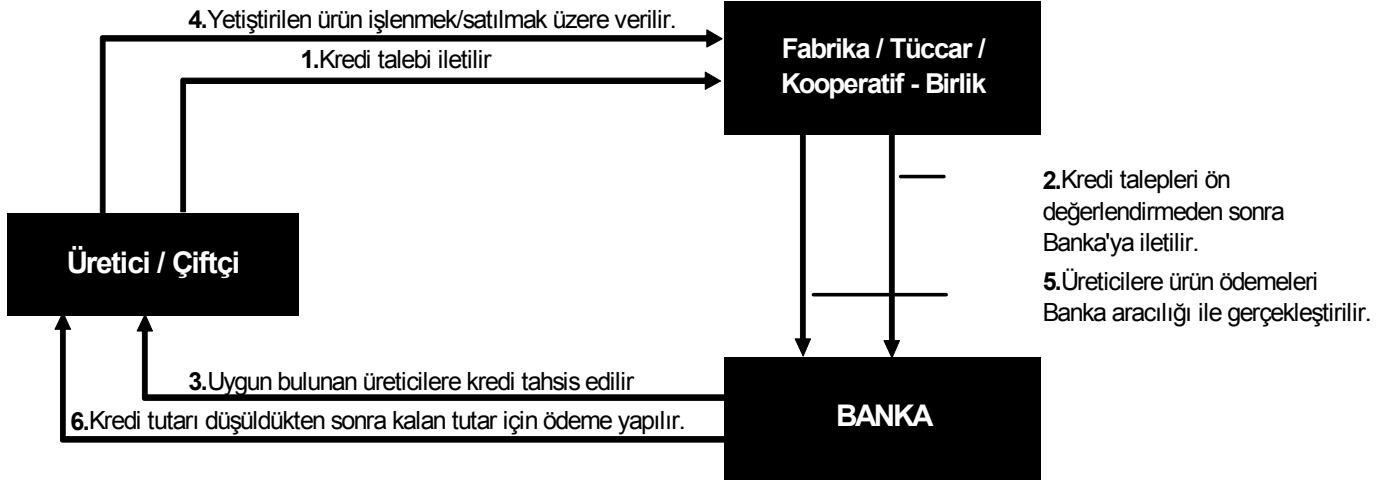
Sözleşmeli üretim kredisi taleplerinde istenen belgeler:

- Sözleşmeli tarımsal kredi müşterilerinin adı, soyadı, baba adı, köyü ile işletmesinin/üretim alanının kapasitesini içeren liste ve en az kredi vadesi kadar süreli olarak düzenlenmiş sözleşme suretleri,
- Faaliyetin niteliğine göre, gerekli organizasyon yapısı ve tesislere sahip olduğunun belgelenmesi,
- İşletme ünitelerinin kapasitesine dair belge veya rapor,
- Tesisin üretim ruhsatı,
- Sözleşmeli üretim faaliyetine yönelik olarak, yapılacak işlemler ve iş akışını anlatan proje,
- Firmanın pazarlama imkanları,
- Taahhüt ettiği ürün alım bedelini ödeyip ödeyemeyeceğine ilişkin "Mali Tahlil ve İstihbarat Raporu" istenir.

TCZB'nın Sözleşmeli Üretim Kredileri kapsamında kullandığı krediler, ürün bedeli temliki karşılığında Firma tarafından üreticilere ödenecek ürün bedelinin %50'sine kadar kullanılmakta, ürün bedelinin temliki yanında üreticiden gayrimenkul ipoteği v.b. gibi teminatlar alınır, ürün maliyetinin %75'ine kadar kredi açılmaktadır.

Sözleşmeli üretim kredisinde uygulanan faiz oranı, hiç bir zaman üreticinin krediyi kullandığı tarihteki faiz oranını aşmamakta, üreticinin krediyi aldığı tarihten sonra faiz oranı artarsa, eski orandan faiz oranı uygulanmakta, Bankanın cari faiz oranı üreticinin krediyi kullandığı tarihteki faiz oranının altına düşerse faiz oranı düşmektedir. Örneğin %30 faiz oranı ile kredi kullanan üretici, bankanın faiz oranı %50'ye çıktığında kredi borcuna %30 faiz oranı uygulanmakta, faiz oranı %20'ye düştüğünde ise üreticinin kredi borcuna, faiz oranının düştüğü tarihten itibaren %20 faiz oranı uygulanmaktadır.

Bu sayede daha fazla sözleşmeli üretim gerçekleştirebilmek için hem ana firmaya hem de üreticiye imkan tanınmaktadır. Bu amaçlarla oluşturulan ve geliştirilen Temlikli Zirai Kredi modelinde iş akışı şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2. Garanti Bankası A.Ş.’de Temlikli Zirai Kredi Uygulaması

Temlikli zirai kredi uygulaması modelin içeriğine ve iş akış sürecine paralel olarak şu şekilde gerçekleşmektedir:

- Banka ile anlaşmaya varılan ana firmaya yönelik olarak üretim gerçekleştiren üreticiler kredi taleplerini ana firmaya iletirler. Bu aşamada önemli olan ilk kredi değerlendirmesinin ana firma tarafından yapılıyor olmasıdır. Üreticilerin üretim kapasiteleri ve bunun karşılığında elde edilecek verim, üretilen ürüne göre kredilendirilebilir tutar ile üreticinin geçmiş performansı üzerinden yapılan değerlendirme banka tarafından son derece önem taşımaktadır. Zira, bankalar tarafında kredi değerlendirmeleri gerçek kişiler için gelir belgeleri tüzel kişiler için ise mali verileri üzerinden yapılmaktadır. Çiftçilerin kredi değerlendirmelerinde böyle bir imkan bulunmadığından ana firmanın referansı önemlidir. Başvuru aşamasında gerekli evraklar ve kredilendirme süreci ile ilgili ana firmaya bilgi verilmesi ve üreticileri bilgilendirmesi sürecin daha da kısa olmasını sağlamaktadır.
- Ana firma tarafından ön değerlendirme sürecinden geçen kredi başvuruları, kredi başvurusunda bulunan müşteri ve kefilisi hakkında bilgi ve belgeler ile birlikte ilgili banka şubesine yönlendirilir.
- Banka, kendisine gelen kredi taleplerini (ana firmanın ön değerlendirmesinden sonra), kendi kredi politikaları çerçevesinde değerlendirerek aynı gün içerisinde olumlu ya da olumsuz olarak cevaplamaktadır. Kredilendirmede dikkat edilen en önemli husus, talep edilen kredilerin, üreticinin yıllık üretim kapasitesinin en fazla % 30’u kadar kredi tahsis ediliyor olmasıdır. Bunu tespit edebilmek için ana firmanın referansının yanı sıra, çalışma öncesi ana firmadan alınan ve sözleşmeli üretim gerçekleştiren üreticilerin geriye dönük olarak son üç yıllık üretim performanslarının ortalaması dikkate alınmaktadır. Uygun bulunan kredi talepleri, aynı gün içerisinde tahsis edilerek gerekli teminat koşulları sağlandıktan sonra kredi borçlusu müşteriye nakden ödenmektedir. Kredilerin ana teminatını, üreticinin ana firmadan olan alacağını bankaya temlik etmesi teşkil edeceğinden, kredi kullandırma öncesinde söz konusu temlik devrinin noter aracılığı ile

yapılması gereklidir. Banka, kendisine temlik edilen alacağı, ana firmaya dönerek onaylatır ve söz konusu onayı yazılı olarak aldıktan sonra krediyi serbest bırakır.

Model kapsamında kullanılan kredi şekli spot ticari kredidir. Spot ticari kredi, tek bir vadede, ana para ve faizin bir arada ödenmesi şeklinde yapılandırılan kredi türüdür. Bu haliyle ana para ve faiz dahil olmak üzere tek ödeme için yapılandırılan kredilerde vade ürün hasat tarihine paralel olarak belirlenmektedir. Vade tarihi ana firma ile banka tarafından belirlenmekte olup, ana firmanın üreticilere yapacağı ürün bedel ödeme tarihleri kredinin vadesini teşkil etmektedir.

- Üretim öncesinde veya üretim esnasında ihtiyaçlarının finansmanı için yıllık üretim kapasitesinin 1/3'üne kadar kredi imkanı bulunan ve bundan faydalanan üreticiler, faaliyet dönemleri sonrasında elde ettikleri mahsulü işlenmek üzere sözleşmeli olarak üretim gerçekleştirdikleri firmaya teslim ederler. Dünya genelinde sözleşmeli tarım uygulamalarına bakıldığında, üretim öncesinde veya esnasında yapılan yardımların toplam üretimin ortalama 1/3'ünü teşkil ettiği görülmektedir. Bir çok sözleşmeli üretimde görülen özellik, üretimin alım garantili olarak gerçekleştiriliyor olması ve bunun taban fiyatının başlangıç aşamasında belirleniyor olmasıdır.
- Üreticilere yapılacak olan ürün bedel ödemeleri, ana firma tarafından, üretilen tarımsal ürünün özelliklerine ve/veya piyasa koşullarına göre farklı vadelerde gerçekleştirilmektedir. Temlikli Zirai Kredi modelinde yapılandırılan krediler, üretim dönemi öncesinde ve/veya esnasında kullanılır ve vadeleri de söz konusu ürün bedel ödemelerine uygun olarak belirlenir. Bu aşamada ana firma tarafından çiftçilere yönelik olarak yapılan ürün bedel ödemeleri aynı zamanda sözleşmeli üretim kapsamında "Temlikli Zirai Kredi" kullanan üreticilerin kredi geri ödemelerini de oluşturmaktadır. Yani kredi kullanan üreticilere yapılacak ürün bedel ödemelerinden, kullanmış oldukları kredilerin ana para + faiz kadar tutarı düşüldükten sonra kalan tutar ödenir. Çalışmanın başlangıcında ana firma ve banka arasında belirlenen koşullar içerisinde, üretici ile ana firma arasında gerçekleşecek olan tüm nakit akışına banka tarafından aracılık edilmesi gerekliliği yer almaktadır. Anlaşma kapsamında yer alan kredi faiz oranları; söz konusu nakit akışına aracılık edilmesi göz önünde bulundurularak hesaplanmaktadır.
- Ana firma tarafından banka hesaplarına aktarılan ürün bedel ödemeleri, sözleşmeli olarak üretim gerçekleştirilen ve ürünleri işlenmek üzere ana firma tarafından satın alınan tüm üreticilere yönelik olarak gerçekleştirilir.

Üreticilerin kredi kullanımı söz konusu ise, kullanılmış olan kredilerin vadeleri, ürün bedel ödemelerine paralel olarak belirlendiğinden, kredi için geçerli olan ana para + faiz kadar tutar mahsup edildikten sonra kalan kısım için ödeme gerçekleştirilir.

Garanti Bankası açıklanan model kapsamında Konya'da şekerpancarı, Manisa'da ise pamuk üreticilerine yönelik olarak iki farklı pilot uygulama gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar diğer alanlarda da devam etmektedir

❖ Konya / Şekerpancarı Üreticilerine Yönelik Uygulama

Konya'da, sözleşmeli olarak şekerpancarı üretimi gerçekleştiren üreticilere yönelik yapılan kredilendirme çalışması kapsamında 2.285 şekerpancarı üreticisine 4.724 milyar TL ve ortalama 220 gün vadeli temlikli zirai kredi kullanılmıştır. Şekerpancarı üretim koşullarına ve nakit döngüsüne paralel olarak 2003 yılı Ağustos ayında başlayan kredi kullanımları 2004 yılı Şubat ayına kadar sürmüştür. Kredi

vadesi ise ana firmanın yapacağı ürün bedel ödemelerine paralel olarak 2004 yılı Mayıs ayı olarak belirlenmiştir.

Ana firma ile başta yapılan anlaşma gereği, tüm kredi kullanımları sabit bir faiz oranı üzerinden yapılmış olup bankamızın aynı tarihte tüm ticari nitelikli krediler için uygulamakta olduğu kredi faiz oranları benimsenmiştir.

Ürün bedel ödemeleri ile birlikte 29.565 üreticiye 90.000 milyar TL ödeme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu tutarlar ana firma tarafından banka nezdinde bulunan hesaplarına aktarıldıktan sonra sözleşmeli üretimin gerçekleştirildiği 8 ayrı noktada bulunan üreticilere yönelik olarak, aynı gün başlamak kaydıyla, 7 gün içerisinde tamamlanmıştır.

Konya'da gerçekleştirilen çalışma içeriğinde ürün bedel ödemelerinin yanı sıra ana firma tarafından üreticilere yönelik olarak yapılan avans ödemelerine de banka olarak aracılık edilmiştir. Bu sayede yine 8 ayrı noktada toplam 21.000 milyar TL avans ödenmiştir.

❖ **Manisa / Pamuk Üreticilerine Yönelik Uygulama**

Manisa'da sözleşmeli olarak pamuk üretimi gerçekleştiren üreticilere yönelik yapılan kredilendirme çalışması kapsamında ise 347 üreticiye toplam 532 milyar TL temlikli zirai kredi kullanılmıştır. Uygulama Konya-şekerpancarı örneği ile aynıdır.

Her iki pilot uygulama sonrasında toplam 2.632 üreticiye, 5.256 milyar TL temlikli zirai kredi kullanılmış ve kredi geri ödemeleri de dahil olmak üzere 112.000 milyar TL tutarında ödemeye aracılık edilmiştir.

Söz konusu uygulamalar başarı ile sonuçlandırılmış olup, kredi olarak kullanılan tutarların tümü sorunsuz olarak tahsil edilmiştir. Benzer uygulamaların banka genelinde yaygınlaşması amacıyla ülke genelinde faaliyet gösteren tüm şubelerin yöneticilerine ve satış kadrolarına yönelik olarak iş akış sürecini anlatmayı amaçlayan seminerler düzenlenmektedir.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sözleşmeli tarım, bu yararları yanında, sözleşmede öngörülen standart ve kalitede üretimin gerçekleşmemesi, belirlenen fiyatın düşük olması ya da ürün bedellerinin zamanında ödenmeyerek üreticilerin finansman yönünden güçsüz kalmaları gibi sorunları da bünyesinde taşımaktadır. Bu durumlar sistemin kendi risklerini yaratmaktadır. Belirtilen nedenler sözleşmelerin gelecek yıllarda yenilenmesini zorlaştırmakta, sanayinin nitelikli hammadde teminini çıkmaza sokmaktadır (Kelley 1994, Ceylan 1998). Diğer yandan çok sayıda örgütsüz küçük çiftçilerin ekonomik bakımdan güçlü olan alıcılarla karşı karşıya kalmaları, uyumlu bir işbirliğini önleyerek, sözleşmelerin tek taraflı yapılmasını artırmaktadır. Sistem, bu yönüyle gıda firmalarının yönlendirmelerine bağlı olmakta, çiftçinin kendi arazisi üzerinde firmanın direktifleriyle çalışan, onun yöntemlerini uygulayan gündelikli bir işçi durumuna düşmesine neden olmaktadır. Sistemin bu olumsuzlukları, gelişmiş ülkelerde çiftçilerin pazarlama kooperatifleri altında birleşmeleri ve gıda firmalarının tarım

işletmeleri ile ürünün yetiştirilme periyodunda sürekli diyalog ve görüşmeleri ile çözümlenmektedir.

Sözleşmeli üretimde konunun teorik boyutu böyle iken, sözleşmelerde tarım işletmelerinin örgütsüz olarak bireysel bir şekilde gıda firmaları ile sözleşme yapmaları, özellikle ürün fiyatının belirlenmesi, ürün bedellerinin ödenmesi gibi konularda dezavantajlı olmalarına neden olmaktadır.

Tarım sektörünün genel yapısına bakıldığında; faaliyet döngüsü içerisinde yer alan maliyet unsurlarının finansal çözümlerine dönük ve nakit akışına paralel çözümler bulunmadığı görülmektedir. Bulunan finansal kaynakların ise yüksek maliyetli oluşu, sektör faaliyet döngüsünde yer alan unsurların (çiftçi, tüccar, komisyoncu vb.) bankacılık sektörü ile olan etkileşimlerinin zayıf olması sonucunu doğurmuştur. Buradan hareketle, tarım sektörünün bankacılık sektörü ile olan ilişkilerinin ve işbirliğinin geliştirilebilmesi amacıyla öncelikli olarak **“sektöre özel kredi, vade ve teminat yapısının”** belirlenmesinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bankacılık açısından, tarım sektöründe uygulanacak olan sağlıklı bir finansman modeli çerçevesinde; çok sayıda müşteri üzerinden aynı anda, teminat yapısı güçlü olan bir kredi ve bunun karşılığını teşkil edecek kaynağın bir arada bulunduğu bir yapı söz konusu olabilmektedir. Bunun yanı sıra, üretim esnasında oluşan nakit akışının üreticiden nihai tüketiciye gidene kadar geçen süre içerisindeki zincir etkisinin sınırlarının iyi tanımlanıp tarım sektörünün bankacılık ilişkisini derinleştirebilmesi amacıyla bu sınırlara paralel yapılandırılmış modellere gidilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda geliştirilen sözleşmeli tarıma dayalı temlikli zirai kredi modelinin üç ana unsuru bulunmaktadır: Üretici (Çiftçi), Ana Firma (Tüccar, Kooperatif & Birlik, Tarımsal sanayi işletmesi vb.) ve Banka.

Uygulanan modelin yararlananlar ve sektör açısından faydaları vardır.

Üretici açısından yararları:

- Firmanın alım garantisi ile üreticilerin pazarlama problemi kalmayacak,
- Üreticinin finansman ihtiyacı piyasaya göre daha ucuz maliyetle karşılanacak,
- Üretici satışa kadar her aşamada firmadan teknik destek ve eğitim alacak,
- Üreticiler gübre ve ilaç gibi temel girdilerin toplu alımlarında iskonto olanaklarından yararlanacak,
- Finans sektörünün henüz yakından tanımaya başladığı bir müşteri kitlesini teşkil eden üreticiler bu sayede finansman ihtiyaçları için uygun, kalıcı ve sağlıklı çözüm bulabileceklerdir.
- Kredilendirmede en büyük problemin, çiftçilerin mali verilerinin olmaması ya da yetersiz olmasından kaynaklandığından hareketle, sözleşmeli üretim kapsamında yıllık üretim kapasitelerinin belli oranına kadar finansman kaynağı bulabilecekleri bir yapı söz konusu olacaktır.
- Finans sektörü ile tanışma sonrası, uzun vadeli finansman ihtiyaçları için uygun ortam yakalama şansını elde edebileceklerdir. Model kapsamında yıllar itibarıyla kredilendirilen üreticiler için banka tarafında da sağlıklı bir veri oluşmaya başladığı andan itibaren, uzun vadeli finansman ihtiyaçları için (konut alımı, taşıt alımı vb.) finansman kaynağı elde etme imkanı söz konusu olabilecektir. Zira bankaya kredi talebi ile başvuran üreticinin banka tarafında değerlendirilmesini sağlayacak uygun ortam da bu sayede oluşacaktır.

- Sözleşmeli üretim gerçekleştiren üretici, üretimini ana firma gözetiminde ve desteklemesinde gerçekleştireceğinden belli bir kaliteye ulaşacaktır. Aynı zamanda sözleşme gereği satış garantili bir üretim süreci söz konusudur.

Firma açısından yararları:

- Firma üzerindeki finans yükü kalkacak,
- Firmanın operasyonel maliyetleri düşecek. Sözleşmeli üretim gerçekleştiren tarıma dayalı sanayi işletmelerinde en önemli avantaj, üretim dönemi öncesinde tüm evreler için planlamanın sağlıklı verilerle yapılabilmesine imkan tanımaktadır.
- Planlı üretim süreci sonrasında kapasite ve kalite artırma imkanına sahip olmaktadır.
- Model dahilinde bankanın finansman kaynaklarının da kullanımı ile daha fazla üretici ile sözleşme yapma şansına sahip olabilmektedirler.
- Bu sayede, aynı alanda faaliyet gösteren diğer firmalara göre rekabet avantajının yanı sıra zaman ve pazarlama avantajı da elde edilmektedir.
- Finansman ve bundan kaynaklanan operasyon yükü bankaya devredilmektedir.

Banka açısından yararları:

- Bankanın kredi riski ürün bedelinin temlik ve rehin alınması nedeni ile en az düzeye inecektir.
- Tarım ve finans sektörlerinin kesişim noktalarında her zaman en büyük sorun olan kredilendirme ve teminatlandırma konularına bu yolla çözüm getirilmektedir.
- Fatura karşılığında satıcı hesaplarına yapılan ödeme, kredinin amacına uygun olarak kullanılmasını sağlayacak,
- Bankanın müşteri portföyüne, firma, bayi, satıcı ve üretici dahil edilecektir.
- Özel sektör bankaları açısından bankanın iştiraklerine sinerji yaratılacaktır. Finans kurumları tarım sektörü ile tanışarak bu alanda iş planı geliştirme olanağına sahip olacaktır.
- Kredi modeli kapsamında, çok sayıda kişide, sürekliliği olan ve canlı bir kredi portföyüne ulaşılmış olunacaktır.
- Banka, çok sayıda üreticiye nakit akışında aracılık ederek, sektörde faaliyet gösteren yeni müşterilerin kazanım şansına da sahip olacaktır.

Bu modelin tarım sektörüne yararlarını ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sektöre ilişkin verilerin büyük bir bölümü kayıt dışında olduğundan sağlıklı bir ölçümlene yapılamamaktadır. Sözleşmeli üretim kapsamında, üretimin ve oluşan nakit akışının kayıt altına alınması bir ölçüde sağlanmış olmaktadır.
- Model özellikle tarıma dayalı sanayi iş kollarının gelişimine uygun ortam sağlanmaktadır.
- Sektörün en önemli sorunlarından biri olan “finansal kaynak bulma” sorununa bu yolla çözüm bulunabilecektir.
- Sözleşmeli üretimin teşvik edilmesi ile aynı zamanda, kamu tarafından desteklenen ve teşvik edilen ürünlerin üretimleri için gerekli ortamın sağlanmasına hizmet edilmektedir.
- Sözleşmeli üretim gerçekleştiren sanayi işletmeleri, üretimi gerçekleştiren çiftçilere aynı zamanda üretim sırasında danışmanlık hizmeti de verdikleri için tarımın gelişmesine ve modern tarım tekniklerinin yayılmasına hizmet edilmektedir.

Model, bir yandan tarımın kredilendirilmesine bir yandan da sanayi ile entegrasyon yolunun açılmasına yaramakta, bu şekilde tarımsal ürün pazarlaması sorununa çözüm getirmektedir. Uygulanmaların yayılması, üretici-firma ya da tarımsal örgüt-finans kurumu arası işbirliği ve dayanışma koşullarının geliştirilmesine bağlıdır.

KAYNAKLAR

- Açıl, A.F ve Demirci, R 1984. Tarım Ekonomisi, AÜZF Yayınları:880, Ders Kitabı:245, Ankara.
- Akgüç, Ö. 2001. Kredi taleplerinin değerlendirilmesi, Genişletilmiş 5. Bası, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.
- Akın, B. 1975. Iğdır Ovasındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Bölge İçin Optimum Üretim Planlarının Tespiti, AÜZF Yayınları no:373, Ankara.
- Artukoğlu, M. M. 1993. Tarımsal Kredinin Tarım Sektörünün Gelişmesindeki Önemi ve Manisa Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde kredi Kullanımı, EÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir.
- Barry et al. 1979. Financial Management in Agriculture, The Interstate Printers and Publishers, Illinois.
- Bülbül, M. 1997. Tarımsal İşletmelerin Finansmanı, A.Ü.Ziraat Fakültesi Ders Notu: 133, Ankara.
- Bülbül, M. Erkan, O., Orhan, M.E., Budak, F., Şengül, H ve Yılmaz, İ. 1990. Türkiye’de Tarım İşletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı, Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, s.195, Ankara.
- Bülbül, M. ve Bektöre, N. 1981. Tarımda Kredi Politikası, II. Tarım Kongresi, s.410, Ankara.
- Castle et al. 1987 Farm Business Management Decision, USA.
- Ceylan, C. İ. 1998. Sözleşmeli Tarım ve Gelişim Doğrultuları, Ziraat Dünyası, Sayı:441, 27-28 s., Ankara.
- Çakır, S. 1989. Samsun İli ve Çevresi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı ve Pazarlama Sorunları, ÇUZF Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Denizbank 2004. Denizbank Tarımsal Bankacılık Bölümü Dökümanları, Ankara.
- DİE 1972. Türkiye İstatistik Yıllığı, Yayın No:670, s.193-194, Ankara.
- DİE 1976. Türkiye İstatistik Yıllığı, Yayın No: 750 s.174-175, Ankara.
- DİE 1981. Türkiye İstatistik Yıllığı, Yayın No:960, s.186-187, Ankara.
- DİE 1982. Türkiye İstatistik Yıllığı, İstatistik Göstergeler (1963-1990), Yayın No:1020, s.396, Ankara.
- DİE 1987. Türkiye İstatistik Yıllığı s.216-217, Ankara.
- DİE 1989. İstatistik Göstergeler (1963-1990), s.396, Ankara.
- DİE 1991. İstatistik Göstergeler (1963-1990), Yayın No: 1472, s.396, Ankara.
- DİE 1996 Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara.
- DPT 1963 1.BYKP, Ankara, s.187, Ankara.
- DPT 1967. 2.BYKP, Ankara, s.308, Ankara.
- DPT 1974. 3.BYKP, Ankara, s.226, Ankara.
- DPT 1979. 4.BYKP, Yayın No: 1664, s.339, Ankara.
- DPT 1985. 5.BYKP, Yayın No: 1974, s.54, Ankara
- DPT 1989. 6.BYKP, Yayın No: 2174, s.48, Ankara
- DPT 2003. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003), s.3, Ankara.
- Duymaz, İ. 1985. Türkiye’de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri, Türk Kooperatifçilik Kurumu yayınları No:60, Ankara.
- Emiroğlu, Z.M. 1981. Mersin Merkez İlçesi Turunçgil İşletmeleri ve Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma, ÇUZF Basılmamış Doktora Tezi, Adana.
- Erkuş, A. 1979. Ankara İli Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma, AÜZF Yayınları, Ankara.
- Glover, D. 1987. Increasing The Benefits to Smallholders From Contract Farming: “Problems for Farmers”, Organization and Policy Makers, World Development Vol. 15, No:5, pp441-448, USA.
- Gülçubuk, B. 2000. Kırsal Aalanda Kredi Kullanımının Sosyo-Ekonomik Temelleri:Hızlı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı İle Kırıkkale İli Keskin İlçesi Araştırması, TZOB Yayını, Ankara.
- Güneş, E. 1999. Bursa İlinde Sanayie Yönelik Sözleşmeli Sebze Üreten Tarım İşletmelerinin ve Sebze İşleme Sanayinin Ekonomik analizi, A.Ü. Ziraat Fakültesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Güneş, E. 2004. Tarım İşletmelerinde Kredi taleplerinin Doğrusal Programlama Yöntemiyle Belirlenmesi “Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmeleri Araştırması”, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No:121, Ankara.
- Harsh et al. 1981 Planning and Decision in Agribusiness:Principles and Experiences, Newyork.
- Inan, İ. H. 1994. Tarım Ekonomisi, Hasat Yayıncılık, III.Baskı, Tekirdağ.

- Karacan 1991 Tarımsal İşletmelerin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, EÜZF Yayınları No:498,, İzmir.
- Kelley,C.R. 1994. All Sides Should Know Pitfalls of Agricultural Contracting, Feedstuffs, 66:23, 19-21 p., England.
- Özçelik, A., Turan, A. ve Tanrıvermiş, H. 1999. Türkiye’de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı İle Üretici Geliri Üzerine Etkisi, TEAE Yayın No:4, Ankara.
- Rehber, E. 1996. Sözleşmeli Tarım ve Önemi, II. Tarım Ekonomisi Kongresi, II. Cilt, 365-374 s., Adana.
- Sivaslıgil, A. C. ve Çivi, H. 1987 Türkiye’de Planlı Dönemde (1963-1984) Tarımsal Kredi Uygulaması Üzerine Bir Araştırma, Cumhuriyet Üniversitesi Tokat Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1,Tokat.
- TBB 1983 Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1983,Tablo No:19, Ankara.
- TBB 1984. Türkiye Bankalar Birliği Bankalarımız Yayın No: 132, Tablo No:14, Ankara.
- TBB 1989. Türkiye Bankalar Birliği, Banks In Turkey, Ankara.
- TBB 1990. Türkiye Bankalar Birliği Bankalarımız Yayın No:159, Ankara.
- TBB 1998. Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, Sayı:25, Ankara.
- TBB 2001. Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız Mayıs 2001, s.111-411, Ankara.
- TBB 2004 Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, Ankara.
- TCZB 1983. 1983 Yılı 95.Hesap Yılı Genel Müdürlük Raporu, s.42, Ankara.
- TCZB 1989. Annual Report, s.21, Ankara.
- TCZB 1991. Tarıma Tam Destek, Broşür, s.5, Ankara.
- TCZB 2004. Yayınlanmamış Tarımsa Kredi İstatistik ve Kayıtları, Ankara.
- TKB 1996. Sözleşmeli Tarımsal Ürün Yetiştiriciliği İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ, No:6, Resmi Gazete Sayı:22682, Sayfa:112, Ankara.
- TKB 1998. Sözleşmeli Tarımsal Ürün Yetiştiriciliği İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ, No:16, Resmi Gazete Sayı:23420, Sayfa:89, Ankara.
- TKKMB 2001-2003. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, VII.Olağan Genel Kurul, s.15, Ankara.
- TSKB 2003. Tariş Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, 2001/2002 Faaliyet Raporu 53.İş Yılı, Çeşitli Sayfalar, İzmir
- Yurdakul ve ark. 1994. GAP Alanındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi:Kısa, Orta ve Uzun Vadedeki Kredi İhtiyaçlarının Araştırılması, Tübütak-GAP, Ankara.
- www.sekerbank.com.tr